

титуції) *Української Держави* // *Документи і матеріали з історії Організації Українських Націоналістів*. – К., 2002. – 208 с. – Т.7.

16. Прокоп М. *Програмові процеси в ОУН під час Другої світової війни і питання політичної платформи УПА* // *Сучасність*. – 1983. – №1–2. – С. 49–59.

17. Сагайда І. *Великі питання*. – Регензбург, 1947. – 135 с.

18. Стецько Я. *За новий суспільний лад*. – Б.м., б.р. – 68 с.

19. Стецько Я. *До минулого немає повороту* // *Українська визвольна концепція. Твори*. – Мюнхен, 1987. – 528 с. – Т.1. – С. 188–189.

20. *Націоналізм як суспільно-політичний рух* // ЦДАВОВУ. – Ф.3833, оп.1, спр.№254.

21. Шалдій Д. *Мета української визвольної революції* // (Передрук) *Визвольний шлях*. – 1954. – Кн.6. – С. 182–194.

22. Якименко М. *Зміст економічної програми лідерів ОУН-УПА та перспективи реалізації в умовах незалежної України: Матеріали наукової конференції Всеукраїнського братства вояків УПА (“Організація Українських Націоналістів і Українська Повстанська Армія. Історія, уроки, сучасність”) 16–17 січня 1993 р., м. Івано-Франківськ – Стрий, 1993. – 124 с.*

Володимир Розумюк

Інститут світової економіки і міжнародних відносин НАН України

ІСТОРИЧНА ДИНАМІКА ТРАНСФОРМАЦІЇ КОНЦЕПЦІЇ "РЕВОЛЮЦІЙНОЇ ВІЙНИ" В ІДЕОЛОГІЇ НАУКОВОГО КОМУНІЗМУ

О Розумюк В., 2006

Розглянуто концепцію “революційної війни” в комуністичній ідеології, аналізується її еволюція. Здійснюється переосмислення комуністичної ідеології в СРСР за допомогою сучасних підходів до дослідження ідеологій. Обґрунтовано висновок про те, що радянська ідеологія, зокрема й концепція “революційної війни” слугувала легітимації зовнішньої політики СРСР.

In this article reviewed the concept of “revolutionary war” in the communist ideology. The conclusion is proved, that this concept was transforming in the program of the communist party during its evolution and that the concept was making a function of USSR foreign policy legitimating.

Проблема впливу ідеологічної доктрини тоталітарної країни на формування її внутрішньо- і зовнішньополітичної стратегії поведінки належить до найбільш міфологізованих питань в усьому комплексі тоталітарної проблематики. В західній політології та наукоподібній публіцистиці, починаючи з 20-х років ХХ ст. сформувався доволі потужний теоретичний напрямок, представники якого, підкреслюючи сакральну

природу та самоцінність офіційних ідеологій, розробили концепцію "ідеократії". Наголошуючи на особливому значенні ідеологічної доктрини, вони розглядали її як світську трансцендентну форму релігії, що незалежно від реальної дійсності абсолютно детермінує плани і дії влади. Типовим зразком "ідеократичного" підходу може слугувати робота А. Інкельса, в якій автор стверджував, ніби ключовим фактором в процесі становлення і розвитку тоталітарного режиму є "містична абстрактна мета", що утворює ядро тоталітарної ідеології, служіння якій є сенсом життя не лише всього населення, але й самого вождя, оскільки в тоталітарній державі все вирішують "імперативи вищих законів" [26].

Цей ідеалістичний підхід ґрунтувався на хибному уявленні про ідеологію як застиглу статичну систему незмінних принципів та догм, колись виведених нині вже упокоєними філософами-мрійниками шляхом схоластичного теоретизування. Подібне примітивізоване і спрощене тлумачення ідеології сучасною політичною наукою розглядається як помилкове, оскільки кожна ідеологічна доктрина з часом істотно змінювалась як за характером поставлених питань, так і за змістом відповідей на них. Як цілком справедливо відзначав К. Мангейм, фашизм початку 20-х років ХХ ст. істотно відрізнявся від фашизму зразка 40-х років [12]. Особливості конкретного історичного часу (епохи), прагнення різноманітних соціальних груп, нюанси політичної боротьби і економічного розвитку суспільства перетворювали буття ідеологій на перманентний процес вічного становлення, внаслідок чого реальним ідеологічним доктринам (лібералізм, комунізм, нацизм) завжди були притаманні ідейна неоднорідність та суперечливість деяких концептуальних положень.

У цій роботі автор пропонує розглянути історичну динаміку трансформації доктрини "революційної війни" в комуністичній ідеології.

Теоретики ортодоксального марксизму-ленінізму, пропонуючи власну інтерпретацію історії людства через аналіз класової боротьби, розглядали міжнародні відносини як різновид суспільних відносин, що нічим принципово не відрізняється від внутрішньої політики. На думку В. Леніна: "Виокремлювати "зовнішню політику" із політики загалом, а тим більше протиставляти зовнішню політику внутрішній, є в корені неправильна, немарксистська, ненаукова думка" [10. – Т.30. – С.93]. Отже, міжнародні відносини, як елемент політичної надбудови суспільства, в комуністичній доктрині поставали проекцією економічного базису, а зовнішня політика держави визначалася характером економічних відносин і типом її суспільного ладу.

Згідно з марксистським тлумаченням, міжнародні конфлікти і війни розглядались як породження економічної експлуатації та класової боротьби. Характеризуючи переважну більшість суспільно-економічних формацій як експлуаторські, К. Маркс і Ф. Енгельс стверджували, що стан економічної "війни усіх проти усіх" не лише обумовлює антагоністичну внутрішньополітичну систему суспільства ворожих класів, але й формує відповідну модель міжнародних відносин [14. – Т.2. – С.516]. Відповідно, будь-яка держава – знаряддя панівного класу для придушення пригноблених, на міжнародній арені поставала агресивною і експансіоністською за своєю природною силою.

З точки зору комуністичної теорії, капіталізм виступав останнім експлуаторським ладом, що приречений розвиватись в імперіалізм, який розглядався не просто як авантюрна великодержавна політика завоювань, а характеризувався як найвищий ступінь розвитку капіталізму. Найбільш довершений експлуаторський лад – капіталізм – призводив до найжахливіших війн, оскільки сама структура світової капіталістичної економіки провокувала міждержавну конфронтацію. Так, аналізуючи феномен імперіалізму, В. Ленін особливо підкреслював, що війна виникає не в результаті злої волі капіталістів чи помилкової політики монархів, а є породженням розвитку світового капіталу, його іманентною властивістю: "Смішно тут звинувачувати того або іншого коронованого розбійника. Вони всі однакові – ці короновані розбійники. Ось чому також безглуздо звинувачувати капіталістів тієї чи іншої країни. Вони винні лише в тому, що створили таку систему" [10. – Т.32. – С.89].

Припинити цю перманентну бійню, на думку ортодоксальних марксистів, можна було лише шляхом революційного повалення капіталізму і встановлення нового неантагоністичного (комуністичного) суспільного ладу, в якому не було б місця економічній експлуатації та політичному поневоленню, причому в ленінській інтерпретації марксизму (імперіалістична) війна поставала тісно пов'язаною з (світовою) революцією: "Ми неминуче зустрінемо такі умови, коли класова боротьба всередині кожної окремої нації може зіштовхнутись з породженою нею ж, цією класовою боротьбою, війною між різними націями, і ми не можемо тому заперечувати можливості революційних війн, тобто таких війн, які випливають з класової боротьби, ведуться революційними класами і мають пряме, безпосереднє революційне значення... [10.– Т.32.– С.78]. За певних умов без революційної війни не обійдемося. Жоден революційний клас не може зарікатися від революційної війни, інакше він засуджує себе на смішний пацифізм" [10.– Т.32.– С.288]. (Будь-які закиди Леніну в спотворенні творчого доробку Маркса з цього приводу абсолютно неправомірні, оскільки останній розвивав подібні ідеї в десятках своїх статей). Ці ж положення було відображено і в офіційних партійних документах. Наприклад, навесні 1917 року на Петроградській конференції РСДРП(б) було одногосно прийнято проект резолюції про

війну: "Якщо б революція поставила нашу партію при владі під час війни, ми б негайно запропонували демократичний мир Німеччині і всім народам разом, – і що ми, при відмові германських, англійських, французьких та інших капіталістів, повели б самі революційну війну, закликаючи до союзу з нами робітників усіх країн" [10.– Т.31.– С.264].

Враховуючи постулати неминучості, загальності та всеосяжності світової революції, більшовицькі вожді впродовж доволі тривалого періоду після Жовтневого перевороту розглядали і позиціонували Радянську Росію не як окрему державу, нехай і з іншими принципами легітимності, а як приклад для наслідування, обіцяючи "самоліквідуватись" в разі остаточної перемоги міжнародного комунізму. Вельми показовими в цій ситуації були слова першого народного комісара іноземних справ Л.Д. Троцького: "Яка така у нас буде дипломатична робота? Ось видам кілька революційних прокламацій до народів і закрию крамничку (лавочку)" [22, с. 329–330]. Сам Ленін визнавав, що "ми розпочали усю нашу справу виключно з розрахунку на світову революцію" [10.– Т.42. – С.1], тож радянський уряд, наголошуючи, що він "як уряд робітничий – не прагне ніякої наживи за рахунок інших народів, а як соціалістичний – захищає спільні інтереси світового пролетаріату" [16, с. 3], заперечував концепцію національних інтересів навіть у класовій формі: "Немає і не може бути окремих національних пролетарських інтересів, а є лише один, спільний міжнародний пролетарський інтерес" [17, с. 125].

Глобальна експансія комунізму (причому цілком щиро) мислилась як ідеологічна, а не національна чи (велико)державна. Так, Бухарін на IV конгресі Комінтерну вніс пропозицію про право пролетарської держави на "червону інтервенцію", оскільки "поширення Червоної армії є поширенням соціалізму, пролетарської влади, революції" [5, с. 196]. На реалізацію програми світової революції витрачались величезні матеріальні і людські ресурси знекровленої та злиденної країни, а чимало зовнішньополітичних акцій прямо суперечили імперським і, навіть, національним інтересам Росії.

Завершення Першої світової війни, поразка революційних рухів в європейських країнах та несподіване "запізнення" світової революції поставили більшовицьку еліту перед традиційно складним російським питанням – що робити? Частина "вождів" продовжувала сподіватись, що "економічні суперечності, які привели в 1914 – 1918 роках до Першої імперіалістичної війни, не розв'язані і не можуть бути розв'язані інакше, як світовою пролетарською революцією. Буржуазна Європа вагітна новими імперіалістичними війнами" [8, с. 156–157], і дуже швидко "період імперіалізму перейде в тривалу епоху соціальної революції, тобто в довгий ряд громадянських воєн всередині окремих капіталістичних країн, а також в цілу низку воєн між капіталістичними державами з одного боку, і пролетарськими державами та експлуатованими колоніями – з іншого" [23, с. 127]. Проте більшість новонародженої радянської бюрократії не бажала пов'язувати свою долю з край туманними і досить сумнівними перспективами світової революції. Згадуючи ленінські слова: "Ми живемо не тільки в державі, але й в системі держав, тож існування Радянської Республіки поряд з імперіалістичними державами довгий час немислиме. Кінець кінцем або одне, або друге перемаже", – нові правителі стверджували: "Ці корінні положення ленінізму залишаються цілком правильними і тепер. Питання тільки у тому, що слід розуміти під словами "довгий час" або "кінець кінцем". Вони визнавали, що "був час (1918 рік), коли всі ми чекали перемоги пролетарської революції в Німеччині і в деяких інших країнах протягом кількох місяців, і навіть тижнів", та виявилось, "що не тільки питання про темп і строки наростання світової революції, але й питання про її маршрут розв'язуються зовсім не так, як це здавалось на початку революції" [8, с. 159, 161].

Доволі швидко після захоплення влади справдилась марксистська теза щодо обумовленості буття свідомістю, і вожді більшовиків відчували себе перш за все керівниками незалежної комуністичної держави з певними національними інтересами, а не лідерами міфічного "світового пролетаріату". Трансформація революційної дипломатії у звичайну була започаткована самим Леніним, коли під тиском зовнішньо- і внутрішньополітичних обставин він проголосив ідею "мирного співіснування". Заявляючи під оплески делегатів II з'їзду Рад "нам не навчитись старій дипломатії, як нам не переробити себе" [11], Ленін вже невдовзі навчав радянських делегатів на Генуезькій конференції 1922 р., що вони їдуть туди "як купці", а про світову революцію повинні мовчати [10.– Т.45.– С.2; Т.44.– С.382]. Зміна власних переконань для багатьох більшовиків стала болісним і складним процесом. Як визнавав один з провідних радянських дипломатів Г. Чичерин: "Для усіх нас злам від колишніх поглядів підпільної революційної партії до політичного реалізму уряду, який знаходиться при владі, був надзвичайно важким" [25, с. 277].

Оскільки подібні завдання породжують подібні рішення, вже в середині 20-х років XX ст. СРСР поступово повернувся до давніх традицій і методів російської зовнішньої політики. Як слушно відзначив з цього

приводу Р. Арон: "Будь-який уряд прагне здобути якомога більше союзників і якомога поменшити кількість своїх ворогів, тому вже через кілька років революціонери залюбки звертаються до проєктів, опрацьованих режимами, які вони повалили" [1, с. 108].

Місіонерське завзяття трансформувалось в державний експансіонізм під прапором світової революції. Комуністичний Інтернаціонал з міжнародної організації комуністичного руху поступово перетворився на знаряддя підривної діяльності в інтересах Радянського Союзу. Вже в середині 1920-х років К. Радек стверджував: "Комінтерн повинен зробити боротьбу за Радянську Росію наріжним каменем своєї світової політики. Немає жертви, яка б не виправдовувалася цією метою" [17, с. 124], тож природно, що у своїх мемуарах вдова колишнього керівного діяча Комінтерну О. Куусінен згадувала, що її чоловік, за наполяганням Сталіна, змінив формулювання світової революції так, щоб вона виправдовувала територіальну експансію СРСР [13, с. 248]. "Радянська влада, – говорив Сталін, – думає вже не лише про своє існування, але й про розвиток в серйозну міжнародну силу, яка б могла впливати на міжнародне становище" [18.– Т.5.– С.144].

Та найбільш показовим прикладом того, наскільки радикальною може бути ревізія ідеологічної доктрини в разі нагальної потреби, стала сталінська дипломатія напередодні Другої світової війни. Так, вже у звітній доповіді XVII з'їзду партії про роботу ЦК ВКП (б) Сталін відкрито заперечив марксистсько-ленінську тезу про взаємозалежність внутрішньої і зовнішньої політики, прямо заявивши: "Переміна (погіршення відносин СРСР і Німеччини) пояснюється встановленням фашистського режиму в Німеччині. Це не правильно. Звичайно, ми далекі від того, щоб захоплюватись фашистським режимом у Німеччині. Але справа тут не в фашизмі, хоча б тому, що фашизм, наприклад в Італії, не завадив СРСР встановити найкращі відносини з цією країною". Суцільний прагматизм без жодного натяку на класовий підхід становили основний зміст цього послання: "У нас не було орієнтації на Німеччину, так само, як у нас немає орієнтації на Польщу і Францію. Ми орієнтувалися в минулому і орієнтуємося тепер на СРСР і тільки на СРСР. І якщо інтереси СРСР вимагають зближення з тими чи іншими країнами ... ми йдемо на це діло без вагань" [20.– С.17] Після підписання пакту Молотова–Ріббентропа – справжнього ідеологічного святотатства – заява радянського уряду наголошувала: "Ми переконані у тому, що найбільш послідовну соціалістичну політику можна поєднати з суворим реалізмом і найбільш зваженим практицизмом" [6, с. 232].

Доволі цікавим видається той факт, що й Гітлер, прагнучи світового панування, пішов на союз з ідеологічним ворогом (СРСР) і расовим противником (Японія). Намагаючись виправдатися хоча б у власних очах, після візиту Ріббентропа до Москви, фюрер заявив, що "уклав угоду з сатаною, щоб вигнати диявола" [21, с. 262], хоча за півтора десятиліття до того, розглядаючи можливість альянсу з комуністичною Росією, прямо зазначив в "Майн Кампф": "Неможливо побороти диявола з допомогою Вельзевула" [3, с. 563].

Отже, характеризуючи роль і місце ідеології під час формування зовнішньої політики загалом, слід відзначити, що ідеологія, безумовно, впливає на визначення стратегічних міжнародних цілей, проте кон'юнктурний прагматизм часто бере гору над деклараціями про "принципові засади", значення яких не варто перебільшувати. Можна сказати, що держави більшою мірою створюють ідеологічні доктрини, ніж вони визначають поведінку країн, тож ідеології не стільки детермінують політику, скільки виконують функцію її легітимації, використовуючи їх як цемент всередині країни і як вибухівку за кордоном.

Повертаючись до проблеми "революційної війни", необхідно зазначити, що впродовж першої половини ХХ ст. її фатальна неминучість і, навіть бажаність, визнавалася офіційно. Наприклад, погоджуючись із тим, що створення революційної ситуації цілком можливе і без війни, Бухарін нагадував, що в реальній історії великі революції, як правило, пов'язані з великими війнами: "Безпосередньо революційні ситуації, скажімо в Європі, можливі, навіть вірогідні і без війни. Але за наявності війни вони абсолютно неминучі. У зв'язку з війною вони історично нам дані. Війни будуть обов'язково супроводжуватись революціями" [2, с. 131–132]. Зробивши висновок, що "міжнародне становище буде все більше загострюватися, ми йдемо до другої світової імперіалістичної війни" [2, с. 173], він натхненно закликав: "Ми, комуністи, говоримо усьому правлячому класу: спробуйте, панове, розв'язати усі сили і випустити на волю духів вашої війни. Комінтерн у відповідь зімкне свої ряди для революції, для громадянської війни, для перемоги диктатури пролетаріату... Якщо буржуазія спустить з ланцюга фурию війни, то пролетаріат, в кінцевому підсумку, оволодіє світом" [2, с. 175].

Ці ідеї не були лівацькими збоченнями екстремістських елементів партії періоду революційного романтизму, як їх пізніше намагались подати Хрущов і Горбачов. Так, і через три десятиліття у доповіді з нагоди 32 річниці Жовтневої революції Г. Маленков наголошував: "Якщо (імперіалісти) розв'яжуть нову світову війну, то ця війна буде могилою вже не для окремих капіталістичних держав, а для всього світового

капіталізму" [7, с. 532], і навіть поява ядерної зброї істотно не вплинула на цей підхід. Вже після трагедії Хіросіми і Нагасакі, в своїй останній роботі "Проблеми соціалізму в СРСР" Сталін, посилаючись на Леніна, стверджував неминучість нового конфлікту світового масштабу, жорстко критикуючи "деяких товаришів", які вважали, ніби "в результаті розвитку нових міжнародних умов після Другої світової війни, конфлікти між капіталістичними країнами перестали бути неминучими..., що США досить підкорили собі інші капіталістичні країни для того, щоб не дати їм воювати між собою і ослаблювати одна одну" [19, с. 32–33].

Лише після смерті Сталіна "колективне керівництво" здійснило теоретичну революцію, повністю заперечивши попередній підхід до проблеми "революційної війни". У новій Програмі КПРС від 1961 року спадкоємці великого тирана заявили: "Комуністи ніколи не вважали і не вважають, ніби шлях до революції неодмінно лежить через війни між державами. Соціалістична революція не обов'язково пов'язана з війною... революції цілком можливі без війн... Робітничий клас і його авангард – марксистсько-ленінські партії – прагнуть здійснити соціалістичні революції мирним способом" [9, с. 224]. Якщо за сталінських часів радянські пропагандисти не втомлювалися нагадувати населенню, що ленінська теза про мирне співіснування є лише особливою формою класової боротьби, а будь-які угоди з буржуазією (капіталістичними державами) можуть бути лише тимчасовими, дійсними лише для певних етапів розвитку та за певних умов, то наприкінці 50-х років ХХ ст. комуністична партія оголосила принцип мирного співіснування вже не тимчасовим перепочинком чи тактичним вивертом, а "об'єктивною необхідністю розвитку людської спільноти", стверджуючи при цьому, що "війна не може і не повинна служити засобом вирішення міжнародних суперечок" [9, с. 240].

Чим більше розвивався СРСР, тим менш наступальною і більш миролюбною ставала його ідеологічна доктрина. Месіанський пафос і революційний прозелітизм поступово згасав, і після Хрущова вже ніхто не обіцяв поховати Захід і показати імперіалістам "кузькіну матір". В ході ідеологічної боротьби з своїми опонентами комуністи переходили до глухої оборони, все більше виправдовуючись, ніж звинувачуючи. Так, якщо програма 1961 року у зв'язку з "претензіями Сполучених Штатів на світове панування" нагадувала, що "...КПРС вважає своїм інтернаціональним обов'язком... не допустити експорту контрреволюції" [9, с. 218, 224], то в програмі 1986 р. увага передусім акцентувалась на тому, що "КПРС вважала і вважає принципово неприйнятним "експорт" революції, нав'язування її будь-кому ззовні" [15, с. 209].

Різке ослаблення Радянського Союзу порівняно із західними країнами (передусім США) сприяло вражаючій пацифістській трансформації офіційної комуністичної ідеології. В програмній доповіді на XXVII з'їзді КПРС Горбачов наголошував: "Соціалізм незмінно виступає за мирне співіснування держав, які належать до різних суспільних систем. На відміну від імперіалізму... він ніколи не пов'язував своє майбутнє з воєнним вирішенням міжнародних проблем... Мирне співіснування повинно стати законом міждержавних відносин" [15, с. 13–14], навівши як доказ цієї "принципової позиції" заперечення партією поглядів "лівих комуністів" і троцькістів з їх теорією "революційної війни", що начебто здатна принести соціалізм в інші країни: "Ми сьогодні твердо переконані: підштовхувати революцію ззовні, тим більше воєнними способами, марно і неприпустимо... адже ця позиція, як підкреслював Ленін ще в 1918 р., йшла б у цілковитий розрив з марксизмом, який завжди заперечував "підштовхування" революцій, що розвиваються в міру назрівання гостроти класових суперечностей, які породжують революції" [15, с. 13]. Гасла мирного співіснування і мирного змагання двох систем, які досить голосно звучали в Програмі КПРС зразка 1961 р., дістали своє логічне антимарксистське завершення в Програмі 1986 р.: "КПРС цілеспрямовано сприятиме повсюдному утвердженню в міжнародних відносинах принципу мирного співіснування як загальноновизнаної і усіма дотримуваної норми міждержавних відносин... неприпустиме поширення на цю сферу ідеологічних суперечностей між двома системами... Відмінності соціальних систем, ідеологій не повинні вести до напружених відносин" [15, с. 210–211]. Стверджувалось, що "...історична суперечка між двома протилежними системами, на які поділений сучасний світ, може і повинна розв'язатися мирним шляхом [15, с. 209]... Фатальної неминучості світової війни немає. Відвернути війну, вберегти людство від катастрофи можна. В цьому – історичне покликання соціалізму" [15, с. 163].

Якнайповнішим відображенням пацифістської еволюції комуністичної доктрини стала робота М. Горбачова "Перебудова і нове мислення". Ніби змагаючись в ідеалізмі з В. Вільсоном, останній лідер СРСР проголосив "нове політичне мислення – нову філософію зовнішньої політики" [4, с. 3]. Підкреслюючи важливість цієї ініціативи, він рекламував її як "результат глибоких роздумів... і відмови від деяких постулатів, що раніше здавались непорушними" [4, с. 148]. Класична формула Клаузевіца, що так подобалась Леніну, про війну як продовження політики іншими засобами, на думку Горбачова, безнадійно застаріла: "Її місце в бібліотеці" [4, с. 143]. Виголошуючи миролюбні гасла: "Усі ми пасажири одного корабля – Землі"

[4, с. 7], "Людство в одному човні" [4, с. 149], Генеральний секретар комуністичної партії під приводом необхідності відвернення ядерної катастрофи стверджував абсолютну антимарксистську ересь: "Не можна переносити ідеологічні розбіжності в сферу міждержавних відносин, підпорядковувати їм зовнішню політику" [4, с. 146]. Відзначаючи, що перший крок до цієї точки зору стався "тридцять з лишком років тому на XX з'їзді КПРС", коли було зроблено "фундаментальний висновок про відсутність фатальної неминучості нової світової війни, про можливість її відвернути", Горбачов наголошував: "Йшлося не про відтягнення майбутнього конфлікту, не просто про продовження мирного перепочинку... наша партія проголосила свою переконаність у тому, що можна і необхідно ліквідувати воєнну загрозу як таку, виключити війну з життя людства... Тоді ж було заявлено, що війна не є обов'язковою передумовою соціальних революцій" [4, с. 147]. Характеризуючи цю нову позицію партії, Горбачов остаточно поховав концепцію "революційної війни" в радянській комуністичній доктрині: "На XXVII з'їзді ми чітко розлучили тему революції і війни, виключивши в новій редакції програми нашої партії такі фрази: "В разі, якщо імперіалістичні агресори все ж наважаться розв'язати нову світову війну, народи не терпітимуть більше ладу, який втягує їх у спустошливі війни. Вони зметуть і поховають імперіалізм" [4, с. 151].

ЛІТЕРАТУРА

1. Арон Р. *Мир і війна між націями*. – К.: Юніверс, 2000.
2. Бухарин Н.И. *Международное положение и задачи Коминтерна*. – М.–Л.: Государственное изд-во, 1928.
3. Гитлер А. *Майн кампф*. – М.: Витязь, 2000.
4. Горбачов М.С. *Перебудова і нове мислення для нашої країни і для всього світу*. – К.: Політвидав України, 1987.
5. *IV Всемирный конгресс Коминтерна. Избранные речи и резолюции*. – М.–П.: Госиздат, 1923.
6. Кисинджер Г. *Дипломатия*. – М.: Ладомир, 1997.
7. *Короткий філософський словник / Під ред. М. Розенталя і П. Юдіна*. – К.: Державне видавництво політичної літератури, 1952.
8. *КПРС в резолюціях і рішеннях з'їздів, конференцій і пленумів ЦК. В 3-х т. Т. 2*. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1954.
9. *КПСС в резолюціях, рішеннях съездов, конференцій, пленумів ЦК 1898–1971. В 8-ми т. Т. 8*. – М.: Политиздат, 1972.
10. Ленин В.И. *Полное собрание сочинений. В 55-ти т.* – М.: Изд-во политической литературы, 1971.
11. Ленин В.И. *Доклад о мире на Втором Всероссийском съезде Советов о внутренней и внешней политике республики*. – М.: Политиздат, 1981.
12. Мангейм К. *Диагноз нашего времени*. – М.: Юрист, 1994.
13. Мандел Э. *Власть и деньги: общая теория бюрократии*. – М.: Экономическая демократия, 1992.
14. Маркс К., Энгельс Ф. *Сочинения. В 50-ти т.* – М.: Изд-во политической литературы, 1982.
15. *Матеріали XXVII з'їзду Комуністичної партії Радянського Союзу*. – К.: Видавництво політичної літератури України, 1986.
16. Радек К. *Международное положение и внешняя политика Советской власти*. – М.: Издательство Центрального Исполнительного Комитета Советов Р.С.К. и К. Депутатов, 1918.
17. Радек К. *Пять лет Коминтерна. Основы программы и тактики*. – М.: Красная Новь, 1924.
18. Сталин И.В. *Сочинения. В 13-ти томах*. – М.: Государственное издательство политической литературы, 1952.
19. Сталин Й.В. *Економічні проблеми соціалізму в СРСР*. – К.: Державне видавництво політичної літератури УРСР, 1953.
20. Сталин Й.В. *Звітна доповідь XVII з'їздові партії про роботу ЦК ВКП(б) 26 січня 1934 року*. – К.: Держполітвидав, 1954.
21. *Тоталитаризм в Европе XX века. Из истории идеологии, движений, режимов и их преодоления / Под руководством Я.С. Драбкина*. – М.: Памятники исторической мысли, 1996.
22. Троцкий Л.Д. *Моя жизнь. Опыт автобиографии. В 2-х т.* – М.: Панорама, 1991.
23. Троцкий Л.Д. *Новый этап. Мировое положение и наши задачи*. – М.: Государственное издательство, 1921.
24. Троцкий Л.Д. *Пять лет Коминтерна*. – М.–Л.: Государственное издательство, 1925.

25. Чичерин Г.В. Статьи и речи по вопросам международной политики. – М.: Изд-во политической литературы, 1961.

26. Inkeles A. *The Totalitarian Mystique: Some Impression on the Dynamics of Totalitarian Society // Totalitarianism.* – New York, 1984.

Анатолій Романюк

Львівський національний університет імені Івана Франка

ІНСТИТУТ ПРЕМ'ЄР-МІНІСТРА В КРАЇНАХ ЗАХІДНОЇ ЄВРОПИ

О Романюк А., 2006

Проаналізовано інститут прем'єр-міністра у країнах Західної Європи. Окреслено його особливості у різних країнах. Розглянуто типологію інститутів глави уряду на підставі визначення сили впливу. Зазначено, що сьогодні простежується поступове зростання ролі і значення інституту прем'єр-міністра у європейських країнах, де традиційно ця посада була слабкою, і вирівнювання їх характеристик в загальній сукупності європейських країн.

Institution of prime minister in West European countries are analyzed in this article. Main characteristics are defined and described. Different types of this institution are analyzed on the basis of power impact of prime minister. Also in this article is determined a tendency of increasing role of the prime minister's institution in those countries where this position was traditionally weak, as well as equalization of prime minister's position in the European countries.

Згідно з законом України “Про внесення змін до Конституції України” №2222-15 від 8 грудня 2004 р., який набув чинності 1 січня 2006 р. в Україні після парламентських виборів 26 березня змінюється співвідношення обсягу владних повноважень між Президентом та парламентом і урядом. Склад уряду і кандидатуру прем'єр-міністра визначатиме більшість, яка утвориться в парламенті. Відсутність попереднього досвіду формування парламентської більшості і уряду в парламенті, відсутність багатьох законів, які мають регламентувати діяльність головних політичних інститутів країни, ставлять багато питань щодо майбутнього процесу формування та функціонування уряду та глави уряду. Внаслідок цього істотного значення набуває засвоєння досвіду європейських країн щодо формування парламентської більшості, уряду та прем'єр-міністра. Особливо це стосується посади прем'єр-міністра, обсяг повноважень якого серед вищих державних посад України значно збільшується, як і його вага (роль) в системі органів державної влади. Саме це, на нашу думку, зумовлює актуальність аналізу інституту прем'єр-міністра у країнах Західної Європи.

У Радянському Союзі, незважаючи на формальні положення Конституції, які визначали структуру влади та обсяги повноважень вищих державних інститутів, реальні роль і значення посади прем'єр-міністра не відповідали декларованим, оскільки керівну функцію здійснювала КПРС. Після проголошення незалежності у 1991 р. в Україні розпочався процес формування нової політичної системи. Однак посада прем'єр-міністра протягом усього періоду незалежності була залежною від президента країни і незіставимою з посадою глави держави за обсягом політичної могутності. Єдиний виняток становив період боротьби між президентом Л. Кравчуком та прем'єр-міністром Л. Кучмою за перерозподіл владних повноважень у 1992–1993 рр., коли прем'єр-міністр отримав від парламенту дуже широкі повноваження на чітко окреслений термін часу [1, с. 319–322]. Можливо внаслідок цього в українській політологічній та правничій науковій літературі відсутні публікації, які були б присвячені аналізу інституту прем'єр-міністра в Україні та за її межами. Певною мірою ці питання піднімаються в публікаціях, які розглядають систему виконавчої влади [2, 3, 4] а також в кандидатських дисертаційних дослідженнях, присвячених вищим державним інститутам зарубіжних країн [5].

Незважаючи на колективний характер урядів, у державах Західної Європи передбачено спеціальний статус глави уряду, тобто тієї людини, що очолює Кабінет міністрів. Найбільш поширеним терміном для означення цієї посади є “прем'єр-міністр.” Він властивий для Бельгії, Греції, Данії, Ірландії, Нідерландів, Португалії, Сполученого Королівства, Фінляндії, Франції, Швейцарії та Швеції. В Австрії та Німеччині голову виконавчої влади називають канцлер, в Іспанії – голова уряду, в Італії – голова Ради. У Люксембурзі главою